

Fejes Erik

A katonák véleménynyilvánításhoz való jogának korlátozhatósága a magyar és a nemzetközi jogban¹

A katonai elvek mentén szervezett testületek sajátos életviszonyai között szolgálatot teljesítő személyek (továbbiakban: katonák²) általános emberi jogainak védelme az elmúlt évtizedekben egyre hangsúlyosabbá vált azon tendenciáknak köszönhetően, hogy

- az egyén emberi jogainak fokozott elismerése, illetve bővítése előtérbe helyezte annak felülvizsgálatát is, hogy a katonai életet meghatározó fegyelem, szolgálati rend, illetve a függelem érvényesülése érdekében alkalmazott alapjogi korlátozások léte, illetve mértéke megfelel-e a hadviselés átalakult követelményeinek,
- a demokratikus jogrendekben egyre erősebb a hadseregek polgári felügyelete, melynek eredményeképpen lépések történtek a katonák emberi jogait szükségtelenül korlátozó intézkedések eltörlése érdekében,

¹ A tanulmányt a szerző műhelytanulmányként ajánlotta megjelenésre.

² Magyarországon – szolgálati viszonyuk jellege alapján – a honvédek jogállásáról szóló 2012. évi CCV. törvény 1. § (1) bekezdése alapján a Magyar Honvédség hivatásos és a szerződéses állományú tagja, a tényleges szolgálatot teljesítő önkéntes tartalékos, a honvéd tisztjelölt és a honvéd altiszt-jelölt, továbbá a rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állományának szolgálati jogviszonyáról szóló 2015. évi XLII. törvény 1. § (1) bekezdése alapján a rendőrség, a hivatásos katasztrófavédelmi szerv, a büntetés-végrehajtási szervezet, az Országgyűlési Őrség, a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok, valamint a Nemzeti Adó- és Vámhivatal hivatásos állományú tagjai minősülnek katonának. Ezzel szemben a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 127. § (1) bekezdése csak a Magyar Honvédség tényleges állományú, a rendőrség, az Országgyűlési Őrség, a büntetés-végrehajtási szervezet, a hivatásos katasztrófavédelmi szerv, valamint a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagját tekinti katonának.

- a mind komplikáltabb katonai eszközök használata immáron jól képzett, sokoldalúan tájékozott személyeket kíván, akik nyilvánvalóan sokkal kevésbé használhatóak eszközként és egyre tudatosabbak jogaikat illetően.³

E jelenségek természetesen hazánkban is éreztették hatásukat, főként a demokratikus átalakulást követő években, de általánosan elfogadott tétel maradt továbbra is, hogy a katonai testületek hatékony működésének érdeke továbbra is megköveteli a katonák emberi jogainak bizonyos mértékű korlátozását, amely érvényesül – egyebek mellett – a véleménynyilvánítás szabadsága, mint alkotmányos alapjog vonatkozásában is.

A korlátozás legradikálisabb, azonban – meghatározott feltételek teljesülése esetén – alkotmányos eszköze a büntetőjog, de a tilalmak esetleges megszegésének munkajogi következményei is lehetnek.

Kutatásom középpontjába ezt a Magyarországon egyáltalán nem kutatott kérdéskör alapjogi vonatkozásait szeretném állítani, ami egyes eljárások kapcsán nem csupán a szakemberek, de a média figyelmét is képes magára irányítani.⁴

Jelen írásomban arra teszek kísérletet, hogy megvilágítsam a katonák véleménynyilvánítási szabadsága korlátozásának jogi alapjait is, különös tekintettel annak alkotmányjogi vetületére, valamint rövid nemzetközi kitekintés keretében ismertetni fogom egy kontinentális jogrendszerrel bíró országot, a Német Szövetségi Köztársaságot, valamint az Egyesült Államok *common law* jogrenden

³ KARDOS GÁBOR: *Emberi jogok általános védelme és a katonaság*. In: Acta Humana 28-29. szám (szerk.: Bokorné Szegő Hanna) Emberi Jogok Magyar Központja Közalapítvány, Budapest, 1997. 5-7.

⁴ Ld. *Rekvényi v. Hungary* [GC], no. 25390/94, § 34, ECHR 1999-III., magyarul megjelent: *Döntés a Rekvényi László kontra Magyarország ügyben – Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete* (Strasbourg, 1999. május 20.). *Fundamentum* 1999/3. 85-93., *Szima v. Hungary*, no. 29723/11, § 25, 9 October 2012., a Kúria, mint felülvizsgálati bíróság Mfv.II.10.378/2013/4. számú ítélete *Kónya Péter munkaügyi perében*

alapuló jogi előírásait, illetve az Emberi Jogok Európai Bíróságának (továbbiakban: EJEB) joggyakorlatát.

1. A véleménynyilvánítás szabadságáról és annak korlátozhatóságáról általában

Az Alaptörvény IX. cikk (1) bekezdése alapján mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához, ami szubjektív oldalról annyit tesz, hogy mindenkinek joga van véleményét, állásfoglalását, kritikáját, érzéseit, gondolatait, valamint az általa ismert adatokat szabadon kifejezésre juttatni, objektív oldalról pedig az állam kötelességét írja elő, annak vonatkozásában, hogy biztosítsa a demokratikus közvélemény, mint alapvető politikai intézmény kialakulásának és működésének feltételeit.⁵

A véleménynyilvánítás szabadsága tehát egyfelől egyéni szabadságjog, másfelől a demokratikus államok működéséhez szükséges elengedhetetlen politikai alapjog⁶, szinte minden más alapvető jog érvényesíthetőségének mellőzhetetlen eszköze, így a kommunikációs alapjogok „anyajogának” tekinthető.

Fontos kiemelni, hogy az Alaptörvény a szabad kommunikációt, a véleménynyilvánítás lehetőségét biztosítja, annak tartalmára tekintet nélkül. Az Alkotmánybíróság (továbbiakban: AB) a véleménynyilvánítás szabadságának alkotmányos tartalmát a 36/1994. (VI. 24.) AB határozatában foglalta össze.⁷

„A véleménynyilvánítási szabadság alapvető célja annak a lehetőségnek biztosítása, hogy az egyén mások véleményét formálja, meggyőzzön másokat saját álláspontjáról. A véleménynyilvánítás szabadsága ezért általában mindenféle

⁵ 987/B/1990. AB határozat – ABH 1991. 528., 30/1992. (V. 26.) AB határozat – ABH 1992. 178.

⁶ KOLTAY ANDRÁS: *A szólásszabadság alapvonalai – magyar, angol, amerikai és európai összehasonlításban*. Századvég, Budapest, 2009. 32-38.

⁷ ABH 1994. 230.

közlés szabadságát magában foglalja, mégpedig függetlenül a közlés módjától és értékétől, erkölcsi minőségétől és többnyire valóságtartalmától is. Önmagában valamely tény közlése is véleménynek minősülhet, hiszen magának a közlésnek a körülményei is tükrözhetnek véleményt, azaz a véleménynyilvánítás alkotmányos alapjoga nem korlátozódik csupán az értékítéletekre.”

A véleménynyilvánítási szabadság határainak megvonásánál azonban indokolt különbséget tenni értékítélet és tényközlés tekintetében.

„Az értékítéletre, az egyén személyes véleményére a véleménynyilvánítási szabadság minden esetben kiterjed, függetlenül attól, hogy az értékes vagy értéktelen, igaz vagy hamis, érzelmen vagy észérveken alapul.”

Az értékítélet szükségszerűen szubjektív reagálásokat vált ki a közlés befogadójánál, vagyis a címzett maga dönt arról, hogy azonosul a véleménnyel, vagy elveti azt. A véleményközlés tehát érték- és igazságtartalmára tekintet nélkül szabad.

„A szintén alkotmányos oltalom alatt álló emberi méltóság, becsület, jóhírnév azonban az értékítéletben megnyilvánuló véleménynyilvánítási szabadság külső korlátja lehet, és ezek védelmében a büntetőjogi felelősség érvényesítése sem tekinthető – általánosságban – aránytalannak, így alkotmányellenesnek.”

A véleménynyilvánítási szabadság nem ilyen feltétlen azonban a tényállítások tekintetében, ugyanis az AB álláspontja szerint a véleménynyilvánítás szabadsága nem terjed ki a becsületsértésre alkalmas valótlan tények közlésére akkor, ha a nyilatkozó személy tisztában van a közlés valótlanásával (tudatosan

hamis közlés), vagy foglalkozása, hivatása gyakorlásának szabályai szerint elvárható lett volna tőle a tények valóságtartalmának vizsgálata, de a véleménynyilvánítási alapjog felelős gyakorlásából adódó gondosságot elmulasztotta.

„A véleménynyilvánítás szabadsága csak a bíráló, jellemzés, nézet és kritika szabadságát foglalja magában, de az alkotmányos védelem nem vonatkozhat a tények meghamisítására. Ezen túlmenően a szabad véleménynyilvánítás olyan alkotmányos alapjog, amely csak felelősséggel gyakorolható.”

A szabad véleménynyilvánítás jogának kitüntetett szerepe ugyan nem jelenti ezen jog abszolút voltát, azonban mindenképpen azzal jár, hogy ezen alapjognak csak igen kevés esetben kell engednie. Erre a gyakorlatban általában akkor szokott sor kerülni, ha a korlátozás alapjául szolgáló érdeksérelem különösen súlyos.

A korlátozhatóság feltételeit a magyar államra kötelező nemzetközi egyezmények, így az 1976. évi 8. törvényerejű rendelettel kihirdetett Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, valamint az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett Emberi Jogok Európai Egyezménye (továbbiakban: EJE) határozzák meg. Mindkét egyezmény figyelmeztet arra, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága kötelezettségekkel és felelősséggel jár, így azt a nemzeti törvényhozás a demokratikus társadalomban elismert és szükséges alakszerűségeknek, feltételeknek és korlátozhatóságnak vetheti alá. A korlátozás lehetséges okai és céljai között említik – többek között – a nemzetbiztonság, a területi integritás, a közbiztonság, a zavargás, illetve a bűncselekmények megelőzésének érdekét.⁸

Az AB elemezte az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatát is, melynek alapján megállapította, hogy a bíróság a korlátozhatóság alapjául három együttes feltételt követel meg:

⁸ 20/2006. (V. 31.) AB határozat – ABH 2006. I. 323-324.

- a megszorításokat kellő pontossággal, olyan megfogalmazásban kell törvénybe foglalni, hogy minden állampolgárnak módja legyen ésszerű mértékben előre látnia magatartása következményeit,
- a korlátozásnak valamilyen, demokratikus társadalomban szükséges intézkedésnek kell minősülnie, illetve
- törvényes célt kell szolgálnia.

A véleménynyilvánítás szabadságának büntetőjogi eszközökkel történő korlátozhatósága kapcsán az AB mindenkori vizsgálatának tárgya az, hogy az adott tényállásban leírt magatartás esetén elkerülhetetlenül szükséges-e a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozása, s annak mértéke megfelel-e az arányosság követelményeinek. Ez utóbbi körben értékelendő, hogy az elérni kívánt célhoz a büntetőjog szükségképpen súlyosan jogkorlátozó eszközrendszerének igénybevétele általában, ezen belül a konkrét tényállás esetén, szükséges, illetve megfelelő-e.⁹

A korlátozás megengedhetősége kapcsán az AB 30/1992. (V. 26.) AB határozatában rámutatott, hogy *„a vélemény szabadságával szemben mérlegelendő korlátozó törvénynek nagyobb a súlya, ha közvetlenül másik alapjog érvényesítésére és védelmére szolgál, kisebb, ha ilyen jogokat csakis mögöttesen, valamely „intézmény” közvetítésével véd, s legkisebb, ha csupán valamely elvont érték (pl.: köznyugalom) a tárgya önmagában”*.

Az alapjog korlátozásával kapcsolatban azonban garanciális jelentősége van az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdésében foglalt azon előírásnak is, hogy *„az alapvető jogokra és kötelezettségekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg. Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható.”*

⁹ Uo.

Ez két aspektusból vizsgálva is megfelelő biztosítékot nyújt az alapjogok általános védelméhez; egyrészt alapjogot korlátozni, csak megfelelő szinten megalkotott jogszabállyal lehet, másrészt szükséges hozzá az is, hogy az megfeleljen az AB által alkalmazott szükségesség-arányosság tesztnek, vagyis

- az állam csak akkor nyúlhat az alapjog korlátozásának eszközehez, ha másik alapvető jog védelme vagy érvényesülése, illetve egyéb alkotmányos érték védelme más módon nem érhető el,
- az elérni kívánt cél fontossága és az ennek érdekében okozott alapjogsérelem súlya legyen megfelelő arányban egymással. Több lehetséges és alkalmas korlátozás közül pedig azt kell választani, amely az eredmény biztosítása mellett a korlátozással érintettre a legkisebb sérelemmel jár.¹⁰

Megjegyzést érdemel, hogy a fenti elvek mellett a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozása kapcsán az AB – kiegészítő jelleggel – a reális veszély tesztjét is alkalmazza, vagyis a véleménynyilvánításhoz való jog gyakorlása által veszélyeztetett alkotmányos értékek, elsősorban az alapjogok közvetlen veszélyeztetettsége és annak reális bekövetkezésének a léte is szükséges a korlátozáshoz.¹¹

A demokratikus jogrendszerek a véleménynyilvánítás szabadságával szembeállítható értékeknek négy csoportját szokták megkülönböztetni:

1. Az állam érdekei, azaz az alkotmányos alaprend védelme, az állam külső és belső biztonsága, a közjogi tisztségviselők és az állami szimbólumok védelme, melyek kapcsán a véleménynyilvánítás politikai beszédnek nevezhető.
2. A társadalom egészének az érdekei, így a köznyugalom, a közegészség, és a közérkölc védelme.

¹⁰ 30/1992. (V. 26.) AB határozat – ABH 1992. 171.

¹¹ 57/2001. (XII. 5.) AB határozat – ABH 2001. 513.

3. Egyes társadalmi csoportok érdekeinek védelme a faji, vallási, nemi alapú diszkriminációt jelentő megnyilvánulások ellen, amelynek egyik végletes megnyilvánulása a gyűlöletbeszéd.
4. Az egyéni becsület, amely a méltóság és a magánszféra védelmét jelenti.¹²

A felosztásnak megfelelően a véleménynyilvánítási szabadság korlátozhatóságának terjedelme is különbözik; legkisebb mértékben az állam érdekében, legszélesebb körben pedig a magánszféra védelmében korlátozható.

2. A szabad véleménynyilvánítás korlátozásának jogi alapjai a katonai testületeknél

Az állam érdekein belül el kell különítenünk egy olyan speciális érdekkört, a hatékony hon- és rendvédelem érdekét, melyet a korlátozás lehetséges okai és céljai között az EJEE 10. cikkének 2. bekezdése is számba vesz.

„[A véleménynyilvánítás jogának] gyakorlása a törvényben meghatározott, olyan alakszerűségeknek, feltételeknek, korlátozásoknak vagy szankcióknak vethető alá, amelyek szükséges intézkedéseknek minősülnek egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a területi sértetlenség, a közbiztonság, a zavargás vagy bűnözés megelőzése, [...] mások [...] jogai[nak] védelme [...] céljából.”

¹² HALMAI GÁBOR – TÓTH GÁBOR ATTILA: *Emberi jogok*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 456.

Az Alaptörvény 45. cikk (1) bekezdése, valamint 46. cikk (1) és (3) bekezdései alapján Magyarország függetlenségének, területi épségének, határainak, valamint törvényes rendjének védelme, a közbiztonság és a közrend fenntartása, illetőleg – részben ezek által – az emberek sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogainak védelme az állam kötelessége.¹³

Az állam ezen alkotmányos kötelezettségeit a Magyar Honvédség, a Rendőrség és a nemzetbiztonsági szolgálatok fenntartásával és működtetésével biztosítja, melyek hatékonyságáról akkor beszélhetünk, ha egységes irányítás szerint működnek, soraikban pedig szigorú függelmi, illetőleg szolgálati rend, valamint fegyelem uralkodik.

Ezen követelmények maradéktalan érvényesülése viszont a katonai testületek és a kötelékükhöz tartozó személyek között egy olyan sajátos jogviszony fennállását kívánja meg, melyben mindkét felet – a sajátos szolgálati körülményeknek megfelelő – kötelezettségek terhelnek, illetve jogosultságok illetnek meg.

A honvédek jogállásáról szóló 2012. évi CCV. törvény (továbbiakban: Hjt.) 3. § (2) bekezdésének értelmében „a Honvédség feladatainak megvalósítása érdekében a szolgálatteljesítés szigorú függelmi rendben, egyes alapjogok korlátozásának elfogadásával, valamint az élet és a testi épség kockázatásával valósul meg.” A rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állományának szolgálati jogviszonyáról szóló 2015. évi XLII. törvény (továbbiakban: Hszt.) 13. § (2) bekezdése is hasonlóan fogalmaz, amikor kimondja, hogy „a hivatásos állomány tagja a szolgálati viszonyból fakadó köteleit - a rendvédelmi szerv rendeltetés szerinti feladatainak megvalósítása érdekében - önkéntes vállalás alapján, élethivatásként, szigorú függelmi rendben, akár életének és testi épségének kockázatásával és egyes alapjogai korlátozásának elfogadásával teljesíti.”

A katonai szolgálat teljesítésének tehát nyomatékos feltétele a törvényben meghatározott jogi korlátok eltűrése. Fontos azonban

¹³ Vö. Alaptörvény I. cikk (1) bekezdés

ismételten kiemelni, hogy a korlátozás kizárólag a szolgálat érdekében, csak feltétlenül indokolt esetben és mértékben történhet, illetve nem okozhat aránytalan hátrányt. Garanciális követelmény továbbá, hogy a hivatásos szolgálati viszony létesítésére jogosult személyek biztosítsák, hogy a jelentkező ne csak aláírja a nyilatkozatot, hanem meg is ismerhesse alapvető jogainak korlátait.¹⁴

A katonai testületek és a kötelékükhöz tartozó személyek között fennálló sajátos jogviszonyra vezethető vissza az Alaptörvény 45. cikk (4) bekezdés, valamint 46. cikk (5) bekezdésében foglalt azon rendelkezés, hogy a Magyar Honvédség, a rendőrség és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjai nem lehetnek tagjai pártnak, és nem folytathatnak politikai tevékenységet.

A korlátozás alapvetően a katonai testületek kettős természetére vezethető vissza, mely abból adódik, hogy a Magyar Honvédség, a rendőrség és a nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjai egyrésztől köz-, másrésztől katonai szolgálatot látnak el.

I. A közszolgálat aspektusából a tilalom jogpolitikai indoka az állami intézmények, valamint a közhatalmi tevékenységet gyakorló tisztviselők független, (párt)politikától mentes működésének szavatolása. Könnyen belátható, hogy az állomány tagjának politikai tevékenysége megrendítené az állampolgároknak a katonai testületek független és pártatlan működésébe vetett hitét, rombolná az irányukba fennálló közbizalmat.

II. A politikai tevékenység tilalmának elvi alapját képező másik pillér a katonai szolgálat sajátosságaival kapcsolatos, pontosabban a katonai testületek működését meghatározó – a következő pontban tárgyalt – tényezők jellegéből adódik, melyek összeférhetetlenek a politikai megnyilvánulásokkal.

Ha arra gondolunk, hogy az eltérő politikai nézetek családokat, barátságokat képesek szétszakítani, könnyen beláthatjuk,

¹⁴ FAPÁL LÁSZLÓ: *Polgári és politikai jogok korlátozása a honvédség hivatásos állományánál*. In: Acta Humana 28-29. szám (szerk.: Bokorné Szegő Hanna) Emberi Jogok Magyar Központja Közalapítvány, Budapest, 1997. 61.

hogy a politikai tevékenység, illetőleg véleménynyilvánítás összeegyeztethetetlen a katonai testületek hatékony működését feltételező követelményekkel. Az eltérő politikai nézetek éket verhetnek előjáró és alárendelt, feljebbvaló és alantas, továbbá az egymással függelmi viszonyban nem álló katonák közé. A politikai irányultság parancsok, egyéb rendelkezések, jogosultságok, valamint kötelezettségek megkérdőjelezéséhez vezethet, hiszen károsan hathat az engedelmességi készségre is. Alááshatja továbbá a kölcsönös bizalmat és tiszteletet, valamint a bajtársak egymás iránt érzett felelősséget, ez pedig különösen káros az olyan kiélezett helyzetekben, melyeken emberéletek múlhatnak.

III. A katonai testületek állományába tartozó személyek által ellátott köz-, illetve katonai természetű szolgálatra egyaránt jellemző a mind komplikáltabb eszközök, eljárásrendek használata, mely speciális szakértelmet feltételez. A politika azonban kívül esik a katonáktól megkövetelt szakértelem határán, ezért a politikai életben való részvételük ahhoz vezetne, hogy a professzionális értékeket külső, nem szakmai értékkel kezdenék helyettesíteni.¹⁵ Ennek egy példája lehet a katona nyílt szembehelyezkedése a kormányzattal, ami – például parancsmegtagadás esetén – a hon- és rendvédelmi testületek rendeltetésszerű működését is veszélyeztetheti.

A Hjt. III. Fejezete, valamint a Hszt. IV. Fejezete tartalmazza az alapvető jogok gyakorlásának szabályait, melyek – az Alaptörvény fenti rendelkezéséhez hasonlóan, illetőleg azt kiegészítve – korlátozzák a véleménynyilvánítás szabadságát is.

A vonatkozó rendelkezések ismertetése előtt indokolt rámutatni, hogy – az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdésében foglaltakkal összhangban – e korlátozások sem okozhatnak az elérni kívánt törvényes célon túlmutató, az alapjogi rendelkezésekre nézve aránytalan hátrányt. Több lehetséges és alkalmas korlátozás közül azt kell választani, amely az eredmény biztosítása mellett a korlátozással érintettre a legkisebb sérelemmel jár.

¹⁵ HUNTINGTON, SAMUEL P.: *A katona és az állam*. (Zrínyi-Atlanti: Budapest 1994.) 74. old.

Témánk szempontjából a Hjt. 23. § (1) bekezdésének, illetve a Hszt. 21. §-nak van jelentősége, melyek lényegében hasonló szabályozást adnak az alábbiak szerint.

a.) A Hjt. vonatkozó rendelkezései

Az állomány tagja

- *párt nevében vagy érdekében közszereplést kizárólag a szolgálati viszonyának szüneteltetése idején vállalhat,*
- *a parancsot nem bírálhatja, arról jog- és érdekérvényesítő tevékenysége körén kívül véleményt nem mondhat,*
- *a szolgálati rendet és a fegyelmet sértő nyilatkozatot nem tehet,*
- *a sajtónyilvánosság igénybevételével hivatalos eljárásban magánvéleményt nem nyilváníthat,*
- *nem állíthat elő, nem terjeszthet, nem tehet közzé, nem jelentethet meg, és nem hozhat nyilvánosságra a szolgálati rendet és fegyelmet veszélyeztető sajtóterméket, ilyen tartalmú kiadványt, plakátot, hirdetményt, emblémát, más szöveges vagy képi adatot.*

b.) A Hszt. vonatkozó rendelkezései

A hivatásos állomány tagja a részére kiadott – nem jogszabálysértő – parancsot, intézkedést nem bírálhatja, arról a jog- és érdekérvényesítő tevékenysége körén kívül véleményt nem mondhat, a szolgálati rendet és a fegyelmet sértő nyilatkozatot nem tehet, a sajtónyilvánosság igénybevételével hivatalos eljárásban magánvéleményt nem nyilváníthat.

A szolgálati rendet és a fegyelmet veszélyeztető sajtóterméket a hivatásos állomány tagja nem állíthat elő és nem terjeszthet,

ilyen tartalmú plakátot, hirdetményt vagy emblémát nem függeszthet ki.

Az országos parancsnok és az országos főigazgató közjogi szervezetszabályozó eszközben megtilthatja, hogy a hivatásos állomány tagja az internetes felületen magánszemélyként való megnyilvánulásakor, magánvélemény nyilvánításakor a hivatásos állományba tartozására vonatkozó adatot hozzon nyilvánosságra.

Ha a hivatásos állomány tagja e rendelkezéseket megsérti, magatartását fegyelmi eljárásban kell vizsgálni.

A hivatásos állomány érdek-képviselői szerveinek tevékenységi körébe eső hirdetményei a helyben szokásos módon nyilvánosságra hozhatók.

A hivatásos állomány tagja nem kötelezhető arra, hogy politikai nézeteiről vagy pártszimpátiájáról – közvetlenül vagy közvetve – nyilatkozatot tegyen. A hivatásos állomány tagját a szolgálati viszonyával összefüggő jogai gyakorlásában és előmenetelében a politikai nézetei vagy pártszimpátiája hátrányosan nem érintheti és abból előnye sem származhat.

Az idézett rendelkezések alapján látható, hogy a szolgálati törvények különválasztják a véleménynyilvánítás, mint politikai alapjog, illetve mint egyéni szabadságjog két vetületét. Egyrésről a testületek politikamentes működését, másrésről az egységes irányítás, a szolgálati rend, valamint a fegyelem feltétlen érvényesülését, azaz a katonai testületek hatékony működését hivatottak biztosítani.

3. A katonai testületek működését biztosító tényezők

A katonai testületek működését jellemző alapvető tényezőket pár alapfogalom – a fegyelem, a szolgálati rend, valamint a függelem, illetve utóbbi egyes aspektusai – lényegének kifejtése útján ismerhetjük meg, így az alábbiakban ezek mibenlétét világítom meg. Tulajdonképpen a függelem fogalmának lényegéhez tartozik a függelmi viszony, az előmeneteli rend, valamint a parancs, illetve a parancsadási jog jelentésének kifejtése, azonban meghatározó jellegüknel fogva, illetve az áttekinthetőség kedvéért indokoltnak látom ezeket külön alcímbe szedve és a függelem alapjainak kifejtését megelőzően tárgyalni, tekintettel arra, hogy utóbbi megértéséhez elengedhetetlen ezek megismerése is.

a.) A fegyelem

A fegyelem a jogszabályokban, belső rendelkezésekben és az előjárók által meghatározott követelmények teljesítését, végrehajtását jelenti, melynek megvalósítása és fenntartása minden, a katonai testületek állományába tartozó személy kötelessége.

HELMUT VON MOLTKE úgy definiálta a fegyelmet, hogy az *„a hadsereg lelke, amely nélkül az a háborúban hasznavehetetlen, a békében pedig veszedelmes.”*¹⁶

Alapját a katonai élet- és szolgálati viszonyok rendezettsége adja, melyhez szorosan kapcsolódik a katonáknak, a hon- és rendvédelmi szervek rendeltetésszerű működésért érzett személyes felelősségén alapuló, aktív, öntevékeny kezdeményezéssel és együttműködéssel párosuló engedelmisségi készsége.¹⁷

A fegyelem tehát az önkéntes jogkövető magatartáson, illetve a hon- és rendvédelem iránti kötelezettségvállaláson alapszik.

b.) A szolgálati rend

¹⁶ GYÖRFFY LÁSZLÓ: *A katonai büntetőjog bölcelete és oknyomozó története*. Pallas Kiadó, Budapest, 1925. 25.

¹⁷ a Magyar Honvédség Szolgálati Szabályzatának kiadásáról szóló 24/2005. (VI. 30.) HM rendelet 29.1. pont

A szolgálati rend a köteleességek teljesítéséhez és a feladatok végrehajtásához szükséges, jól kidolgozott és a gyakorlatban érvényesülő szervezeti és működési rendet, a jogosultságoknak és kötelezettségeknek mindenki számára történő pontos meghatározását, a katonai élet és szolgálat minden területére kiterjedő tevékenység személyi és dologi feltételeinek biztosítását jelenti.

A szolgálati rendet – mint a fegyelem megteremtésének és folyamatos fenntartásának alapját – tehát mindenkor be kell tartani és tartatni, hiszen e nélkül nem működhetnének hatékonyan a katonai testületek.¹⁸

A szolgálati rend fogalmi körébe természetesen beletartozik az annak alapját képező, a hon- és rendvédelmi szervezetek szolgálatát szabályozó összes norma, tekintet nélkül arra, hogy azokat jogszabály, szabályzat, intézkedés, vagy parancs tartalmazza.

c.) A függelmi viszony

A katonák szolgálatukat az egyes testületeknél fennálló függelmi rendben, egy sajátos katonai hierarchia keretein belül teljesítik. Ennek megfelelően az a szolgálati személy, akinek joga és kötelessége mások tevékenységének az irányítása, az az előljáró, akire pedig ez a jogkör kiterjed, az az alárendelt.

Az előljárót a katonai testületben elfoglalt beosztásánál fogva a vezetése alá tartozó szervezet tevékenységére és e szervezet személyi állományára vonatkozóan a jogi normákban és a hatásköri szabályokban megállapított rendelkezési jog illeti meg.

Bár nem tagozódnak be a függelmi rendbe, azonban – korlátozott rendelkezési joguk okán – ki kell térnünk:

- a feljebbvalóra, aki az egymással alárendeltségi viszonyban nem álló katonák között a magasabb

¹⁸ Uo. 29.2. pont

rendfokozatú, míg az alacsonyabb rendfokozattal rendelkező az alantas,

- a rangidősre, aki az együtt tartózkodó szolgálati személyek közül a magasabb beosztású, vagy rendfokozatú személy, valamint
- a szolgálati közegre, vagyis mindazon szolgálati személyre, akik – a testület működéséhez elengedhetetlenül szükséges – feladataik ellátása során jogosultak más katonáknak utasítást adni.

A katonai testületeknél rendszeresített beosztások szolgálati jellegének – napjainkban egyre gyakoribb, költségtakarékosság okán való – megszüntetése (demilitarizáció) miatt indokolt a felettes, azaz az állomány köztisztviselői vagy közalkalmazotti jogviszonyban álló vezetőjéről is pár szót ejteni, aki a beosztottjai tekintetében gyakorolja a – vezetői szintjének megfelelő – meghatározott parancsnoki, illetve az előjárókat megillető jogokat. A felettes rendelkezési joga kiterjedhet a hivatásos állomány tagjára is, aki ilyen minőségében nem alárendeltnek, hanem beosztottnak minősül.

d.) Az előmeneteli rend

A függelmi viszonyokat meghatározó szigorú alá- és fölrendeltségi rendszeren belül az elfoglalt pozíciót az előmeneteli rend határozza meg, amelyben négy tényezőnek van meghatározó szerepe:

- a magasabb beosztáshoz, besoroláshoz, illetve rendfokozathoz meghatározott iskolai végzettségnek,
- a magasabb beosztáshoz szükséges gyakorlati tapasztalatnak,
- a vezetői készségnek, illetve
- az egészségügyi, pszichikai és fizikai alkalmasságnak.¹⁹

Ezzel összhangban mondja ki a Hszt. 5. § (2) bekezdése, hogy *„a rendvédelmi szerv megkülönböztetés nélkül biztosítja a hivatásos állomány tagjának törvény szerinti, kizárólag a szakmai*

¹⁹ Hjt. 86. §, Hszt. 120. §

képességek, képzettségek, a gyakorlat és a teljesítmény, továbbá a szolgálatban eltöltött idő alapján meghatározott előmeneteli lehetőséget.”

A fentiekén túl az ágazati jogszabályok egyéb feltételeket (pl.: pályázat útján betölthető beosztás esetén pályázat benyújtása, állománycsoportnak megfelelő betölthető magasabb beosztás, az előmeneteli bizottság támogató javaslata, illetve meghatározott rendfokozatban eltöltött minimális idő) is meghatároznak, azonban ezek inkább formai, mintsem tartalmi kritériumok, márpedig a rendszer működésének alapját inkább az utóbbiak kapcsán érthetjük meg.

A hierarchián belül elfoglalt pozíciót tehát az alkalmasság határozza meg, amely a szolgálatban eltöltött idő, a képzettség, az egészségügyi, fizikai, és pszichikai adottság és végül a vezetői készség együttes figyelembe vételén alapul.

e.) A parancs, illetve a parancsadás joga

Amint azt a függelmi viszonyok ismertetése során láthattuk, a katonai testületek rendeltetésszerű működéséhez hozzátartozik, hogy a katonai hierarchia magasabb fokán álló személy rendelkezési joggal bír a neki alárendeltek vonatkozásában, amely jogosultságát – a szolgálatirányítás alapvető eszközének számító – parancs kiadásának útján gyakorolja.

A parancs meghatározott szolgálati tevékenység vagy feladat végrehajtására vonatkozó, szóban vagy írásban kifejezett akaratnyilvánítás, amely meghatározott személy vagy személyek egyértelműen meghatározott köre részére adható ki.

Az arra jogosult parancsok kiadásával érvényesíti akaratát alárendeltjeivel szemben, azonban a rendelkezési jog gyakorlása nem lehet önkényes, illetve korlátlan. A jogosult ugyanis csak a hatáskörébe tartozó és jogszabályba nem ütköző parancsot adhat ki. Fontos előírás, hogy a parancsot adó katona a parancsért felelősséggel tartozik. A parancsadás jogával visszaélni tilos.

A más emberek feletti hatalomgyakorlás nagy felelősséget ró e hatalom birtokosára, hiszen az alárendeltekkel történő rendelkezés csak a katonai testületek rendeltetésszerű működéséhez szükséges, módszereiben mindenkor jogszerű és a lehetőségekhez mérten humánus módon valósulhat meg. A katonai szolgálat ugyan a polgári életviszonyokhoz képest fokozott követelményeket és sok esetben nagyobb megterhelést ró az egyénre, melynek folytán a fegyelem fenntartása csak kellő eréllyel és szigorral valósulhat meg, mindazonáltal ez nem jogosíthatja fel a rendelkezési jogkör gyakorlóját az önkényes, hatalmaskodó és adott esetben túlkapásnak minősülő magatartás tanúsítására.²⁰

A parancsot adónak biztosítania kell a parancs végrehajtásának feltételeit és a végrehajtást a szükséges mértékben ellenőriznie is kell.

A parancsnak összhangban kell lennie a jogszabályokkal, az egyéb rendelkezésekkel és az előjárók utasításával. Mindezekén túl a parancs nem irányulhat az alárendelt indokolatlan zaklatására, emberi méltóságának megsértésére.

Tilos az olyan parancs kiadása, melynek végrehajtása

- az alárendelt életét, egészségét vagy testi épségét közvetlenül vagy súlyosan veszélyeztetné,
- bűncselekmény elkövetésére irányul,
- az alárendelt magáncélú igénybevételét valósítaná meg.

A katona szolgálatteljesítése során köteles végrehajtani az előjáró parancsát, a felettes rendelkezését, kivéve, ha azzal bűncselekményt követne el.

Az előbbi kivételtől eltekintve a katona nem tagadhatja meg a jogszabálysértő parancs, rendelkezés végrehajtását. Ha azonban annak jogellenessége felismerhető számára, úgy haladéktalanul köteles arra az előjáró figyelmét felhívni. Ha a parancsadásra jogosult a rendelkezését ennek ellenére fenntartja, azt kérelemre

²⁰ BERKES GYÖRGY (szerk.): Magyar Büntetőjog, Kommentár a gyakorlat számára. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2008. 874.

írásba kell foglalnia. A jogszabálysértő parancs, rendelkezés végrehajtásáért kizárólag az azt kiadó felel.

Az előljáró, illetve a polgári felettes általános rendelkezési jogosultsággal rendelkezik, viszont csak a szükséges mértékben illeti meg a parancsadás joga

- a feljebbvalót, aki csak a fegyelem, a közrend követelményeinek megtartására, valamint a katonai udvariasságra és a tiszteletadásra vonatkozó szabályok megsértése esetén jogosult (és egyben köteles) szolgálatba helyezkedni és az alacsonyabb rendfokozatúakat a vonatkozó szabályok betartására utasítani,
- a rangidóst, ha több katona együttes szolgálati tevékenységet folytat és közülük senki sincs parancsnokul kijelölve,
- a szolgálati közeget, aki feladatai ellátása érdekében jogosult utasítást adni más katonáknak, saját szervezetük egyes beosztottjai vonatkozásában pedig az adott szolgálat idejére előljáróvá is válhatnak. Indokolt kiemelni azonban, hogy a parancsadási jogosultság ezen formája nem a beosztáshoz, a rendfokozathoz, illetve a korhoz kötődik, hanem az éppen ellátott szolgálatból adódó hatalmi helyzethez, amely a szolgálat, úgymint őrszolgálat, ügyeleti szolgálat, illetve rendészeti járőrszolgálat természetéből ered.

f.) A függelem

A függelem a szolgálati rend és fegyelem alapja, biztosítja az előljáró és más szolgálati közeg, illetve feljebbvaló jogát a parancs és egyéb rendelkezés adására és meghatározza az alárendelt kötelezettségét a parancs teljesítésére.

A függelem működésének alapja a szolgálati felsőbbtség kötelező akaratanak az alárendelt részéről történő végrehajtása, azaz a felsőbbtség kötelező akarata iránti engedelmisség.

Nyilvánvaló azonban, hogy az engedelmisség követelménye nem fog érvényesülni, vagy csorbát szenved akkor, ha a parancsot, utasítást, intézkedést kiadó személlyel szemben az

alárendelt tiszteletlenül, vagy egyenesen sértő módon viselkedik. Engedelmeskedni – az ember természetéből adódóan – csak annak lehet, aki iránt az engedelmességre kötelezett tiszteletet gyakorol, azaz annak felette állását – a jogszabályok által meghatározott rendben – elismeri. Mindezek alapján az engedelmesség alapja a szolgálati felsőbbség tekintélyének elismerése.

Aki a felsőbbség tekintélyét nem fogadja el, az gyakorlatilag megtagadja annak elismerését, hogy a függelmi viszonyok által fölrendelt személy olyan hatalommal bír, amelynek folytán ő azzal szemben engedelmességre köteles.²¹

A szilárd katonai fegyelem érdekében minden, a hon- és rendvédelmi szervek állományába tartozó személynek alá kell rendelnie egyéni érdekeit Magyarország, illetve az itt lakó közösség érdekeinek, személyes felelősséget kell viselnie a testületek rendeltetésszerű működése iránt, és késznek kell lennie, hogy önuralommal tudja viselni a szolgálati jogviszonnyal járó nehézségeket, megpróbáltatásokat, illetve mindezek érdekében meghozza a szükséges áldozatot.²²

4. A véleménynyilvánítás szabadságát korlátozó rendelkezések értékelése

A katonai testületek hatékony működése feltételezi az állomány tagjának a személyes felelősségérzetén alapuló engedelmességi készségét, amely alapján – az egyéni érdekeit háttérbe szorítva, a szolgálati rend által biztosított keretek között – végrehajtja a jogszabályokban, belső rendelkezésekben és az előjárók által meghatározottakat. Ennek során tiszteletben tartja Magyarország, valamint az állampolgárok közösségének érdekeit, a jogszabályokat, valamint a szolgálati tekintélyt, a szervezeti hierarchián belül – alkalmassága alapján – elfoglalt pozíciójából

²¹ Uo. 867.

²² a Magyar Honvédség Szolgálati Szabályzatának kiadásáról szóló 24/2005. (VI. 30.) HM rendelet 29.3 pont

adódó kötelességeit pedig megtartja és felelősséggel viseltetik előjárói, illetve alárendeltjei irányába.

Ezt erősíti meg a Hjt. 78. (2) bekezdés c) pontja, valamint a Hszt. 102. § (1) bekezdés b) pontja, amelyek kimondják, hogy az állomány tagja köteles a szolgálati feladatait a törvényes előírásoknak, a parancsoknak és intézkedéseknek megfelelően – szükség esetén a veszély vállalásával –, az elvárható szakértelemmel és gondossággal, pártatlanul és igazságosan végrehajtani.

A katonákat a társadalom érdekében kifejtett tevékenységük folytán tehát fokozott felelősség terheli, hiszen ők biztosítják hazánk társadalmi és gazdasági rendjét, illetve határainkat, valamint megóvják az állampolgárok életét, személyi jogait és vagyonát.

E rendkívüli fontosságú kötelezettségeiknek pedig csak akkor tudnak megfelelni, ha egységes irányítás szerint működnek, soraikban – a fentiek szerint – szigorú szolgálati rend és fegyelem uralkodik, tagjaik pedig adott esetben életük feláldozása árán is mindenben eleget tesznek szolgálati kötelezettségeiknek.²³

A dolog természetéből adódóan a hon- és rendvédelmi szervezetek hatékony működését biztosító tényezők tehát feltételezik az állomány tagjai egyes alapjogainak részleges korlátozását.

Az Alaptörvény, a Hjt., valamint a Hszt. fentiekben ismertetett rendelkezései csak a katonai testületek hatékony működését, illetőleg a katonák sajátos szolgálati kötelemeikkel össze nem egyeztethető – politikai, valamint a szolgálati rend és fegyelem ellen ható – megnyilvánulásokat korlátozzák. Ráadásul a törvényi korlátok a szolgálati rend, illetőleg fegyelem kapcsán nem is tekinthetőek átjárhatatlannak, ugyanis mindkét szolgálati törvény lehetőséget biztosít rá, hogy a hivatásos állomány tagja panaszt nyújtson be az általa sérelmezett intézkedés, vagy mulasztás ellen.²⁴

Mindezekből látható, hogy a katonák véleménynyilvánításhoz való jogát korlátozó rendelkezések nem

²³ KORDA GYÖRGY: A katonai és a honvédelmi kötelezettség elleni bűncselekmények. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1988. 7.

²⁴ Hjt. 180-181. §, Hszt. 267-269. §

érintik az alapjog lényegi tartalmát. A korlátozás kizárólag a szolgálat jellegéből adódik és a törvényes cél, a katonai testületek hatékony működésének biztosítására irányul. Nem lépi túl a szükséges mértéket és nem okoz aránytalan hátrányt a katonák számára.

5. Nemzetközi kitekintés

A magyar szabályozás áttekintését követően érdemes a témával kapcsolatos nemzetközi jogi normákat, illetve az ennek tartalmát megvilágító joggyakorlattal is megismerni.

a.) A katonák véleménynyilvánítási szabadsága a nemzetközi joggyakorlat tükrében

Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán 1966. december 16. napján elfogadott Egyezségokmány 19. cikke határozza meg a véleménynyilvánítás szabadságnak, mint alapvető emberi jognak a tartalmát.

„Nézetei miatt senki sem zaklatható. Mindenkinnek joga van a szabad véleménynyilvánításra; ez a jog magában foglalja mindenfajta adat és gondolat határookra való tekintet nélküli – szóban, írásban, nyomtatásban, művészi formában vagy bármilyen más tetszése szerinti módon történő – keresésének, megismerésének és terjesztésének a szabadságát is.

A véleménynyilvánítás szabadságából eredő jogok gyakorlása különleges köteleességekkel és felelősséggel jár. Ennélfogva az bizonyos korlátozásoknak vethető alá, ezek azonban csak olyanok lehetnek, amelyeket a törvény kifejezetten megállapít és amelyek mások jogainak vagy jó hírnevének tiszteletben tartása, illetőleg az állambiztonság vagy a közrend, a közegészség vagy a közérkölcös védelme érdekében szükségesek.”

Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 1993. évi XXXI. törvény (továbbiakban: Egyezmény) 10. cikke hasonlóan fogalmaz.

„Mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához. Ez a jog magában foglalja a véleményalkotás szabadságát és az információk, eszmék megismerésének és közlésének szabadságát országhatárokra tekintet nélkül és anélkül, hogy ebbe hatósági szerv beavatkozhasson.

E kötelezettségekkel és felelősséggel együtt járó szabadságok gyakorlása a törvényben meghatározott, olyan alakszerűségeknek, feltételeknek, korlátozásoknak vagy szankcióknak vethető alá, amelyek szükséges intézkedéseknek minősülnek egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a területi sértetlenség, a közbiztonság, a zavargás vagy bűnözés megelőzése, a közegészség vagy az erkölcsök védelme, mások jó hírneve vagy jogai védelme, a bizalmas értesülés közlésének megakadályozása, vagy a bíróságok tekintélyének és pártatlanságának fenntartása céljából.”

Az imént idézett nemzetközi egyezmények tehát elismerik a véleménynyilvánítás szabadságának jogát, azonban figyelmeztetnek arra, hogy az alapjog gyakorlása kötelezettségekkel és felelősséggel is jár, így azt a nemzeti törvényhozás a demokratikus társadalomban elismert és szükséges alakszerűségeknek, feltételeknek és korlátozhatóságnak, sőt adott esetben szankcióknak vetheti alá. A korlátozás lehetséges okai és céljai között említik – többek között – a nemzetbiztonság, a területi integritás, a közrend, a közbiztonság, a zavargások, illetve a bűncselekmények megelőzésének érdekét is.

Témánk szempontjából elengedhetetlen, hogy gyakorlati példákkal világítsuk meg, hogy a korlátozás okai, illetve céljaiként

megjelenő olyan érdekek, amelyeknek biztosítására a katonai testületek hivatottak, mit is jelentenek a gyakorlatban.

Az Egyezmény rendelkezései betartásának felügyeletére létrehozott EJEB több alkalommal is foglalkozott azzal, hogyan egyeztethető össze a véleménynyilvánítási szabadság a hon- és rendvédelmi szervek működését biztosító fegyelem követelményével.

1. Az *Engel és társai c. Hollandia* ügy alapját egy olyan sorkatonai magazin terjesztése szolgáltatta, amelyben – a Holland Királyság álláspontja szerint – a katonai fegyelem aláásására alkalmas gondolatok jelentek meg. A helyzetet fokozta, hogy a terjesztés helyén, az ermelo-i kaszárnyában, ezen időszakban egyébként is feszültség volt tapasztalható a katonák között.²⁵ Mindezek alapján a holland katonai főtörvényszék szankcióval sújtotta a lap szerkesztőit, illetve terjesztőit, amely ellen azok panaszt nyújtottak be az EJEB-hez.

A bíróság ezen ügy kapcsán értelmezte a véleménynyilvánítási szabadság korlátozhatóságának jogcímei vonatkozásában a „rend” fogalmát, amely szerint az *„nemcsak a 'közrendet' jelenti. Utal arra a rendre is, amelynek egy külön társadalmi csoporton belül kell uralkodnia; így van ez például a fegyveres erők esetében is, ahol a csoporton belüli rend hiánya kihat az egész társadalom rendjére is. Következésképpen a vitatott szankciók betöltik e funkciót, ha és amennyiben céljuk a holland fegyveres erőkön belüli rend megóvása.”*

A bíróság elismerte továbbá a katonai szolgálatból fakadó, a civil életben szokásoshoz képest erőteljesebb korlátozhatóságot: *„természetesen a 10. cikk által biztosított véleménynyilvánítási szabadság ugyanúgy vonatkozik katonákra, mint a szerződő állam*

²⁵ KOVÁCS PÉTER: *Fegyveres erők és emberi jogok*. In: Acta Humana 28-29. szám (szerk.: Bokorné Szegő Hanna) Emberi Jogok Magyar Központja Közalapítvány, Budapest, 1997. 23-24., *Engel and others v. The Netherlands*, no. 5100/71, 5101/71, 5102/71 and 5354/72, § 98, 8 June 1976.

joghatósága alá tartozó más személyekre. Mindazonáltal egy hadsereg hatékony működése aligha képzelhető el olyan jogszabályok nélkül, amelyek célja annak megakadályozása, hogy aláaknázzák a katonai fegyelmet például különböző irományok révén.”

Az eljárása során a bíróság „nem tekinthetett el [...] sem a katonai élet sajátosságainak, sem azoknak a különös 'kötelezettségeknek' és 'felelősségnek', a vizsgálatától, amelyek a fegyveres erők tagjaira háramlanak.” Figyelembe kellett vennie továbbá azt a mérlegelési szabadságot, amelyet az Egyezmény 10. cikke a korlátozások lehetősége kapcsán a szerződő államok részére biztosít.²⁶

Mindezek alapján a Bíróság jogszerűnek ítélte meg a holland katonai főtörvényszék eljárását és a kiszabott szankciót, amelyet a rend fenntartása érdekében jogszerűen alkalmaztak.

2. A *Vereinigung Demokratischer Soldaten Österreichs és Gubi c. Ausztria* ügy irányadó tényállása szerint az osztrák hadsereg maga terjesztett számos katonai érdekvédelmi lapot, amelyek közül a fenti szervezet lapját, az *Igel*-t, kritikus hangvétele miatt kizárta, bár azt nem akadályozta meg, hogy az előfizetés útján bejuthasson a laktanyákba.²⁷

Az EJEB ezen ügy kapcsán is felidézte a szólásszabadságról szóló alapvetését, amely szerint: „az azokra az 'információkra', vagy 'gondolatokra' is vonatkozik, amelyek sérelmet okoznak, sokkolják, vagy nyugtalanítják az államot, illetve a lakosság egy részét. Így kívánja ezt a pluralizmus, a tolerancia és a nyitottság szelleme, amely nélkül nincs demokratikus társadalom.” Majd az *Engel és társai c. Hollandia* ügyben kimondottakat részben szó szerint megismételve, emlékeztetett arra, hogy a szólásszabadság érvényesül a katonai testületeken belül is, azonban az ott szokásos, különös korlátokkal együtt.

²⁶ Uo. 24. old.

²⁷ Uo., *Vereinigung Demokratischer Soldaten Österreichs and Gubi v. Austria*, no. 15153/89, § 36, 19 December 1994.

Az eljárás során az EJEB megállapította, hogy az *Igel* mellékelt számai „nem dicsőítik a parancsmegtagadást, vagy erőszakot, s nem vonják kétségbe a hadsereg hasznosságát sem. Többségük valóban tartalmaz panaszokat, javasol reformokat, illetve ösztönöz a jogorvoslati eljárások igénybevételére. A gyakran polémikus hangnem ellenére sem tűnik azonban úgy, hogy átlépték volna annak a gondolatütköztetésnek a határait, amelyekről egyetlen demokratikus állam hadserege – akárcsak az általa szolgált társadalom – sem lehet mentes.”

Mindezek alapján a Gubi honvéd által írt cikkek „szatirikus hangnemük, vagy reformjavaslatokat indukáló jellegük ellenére nem vonják kétségbe a parancsteljesítést vagy a fegyveres szolgálat értelmét, ezért nem lehet úgy tekinteni, hogy azok komoly veszélyt jelentettek volna a katonai fegyelemre.”²⁸

Megjegyzést érdemel azonban, hogy a szóban forgó cikkek hatására a Schwarzenberg-laktanyában a katonák között feszültség alakult ki, ám a bíróság álláspontja szerint ez elszigetelt jelenség volt, amely nem teremtett olyan súlyos helyzetet, hogy az indokolná az osztrák hatóság döntésének az összes katonai létesítményre történő kiterjesztését.

A fenti két jogeset kapcsán világosan látható tehát, hogy az EJEB mely esetekben látja korlátozhatónak a katonai testületek állományába tartozó személyek véleménynyilvánítási szabadságát. Összességében elmondható, hogy a parancsmegtagadásra, illetve a hadsereg alapját képező függelmi rend elleni buzdítást, illetve ezek hadseregen belüli terjesztését a bíróság minden körülmények között szankcionálhatónak látja és elismeri a szerződő államok azon jogát, hogy ezek feltűnését megakadályozzák.

b.) A katonák véleménynyilvánítási szabadságának korlátozhatósága a Német Szövetségi Köztársaságban

²⁸ Uo. 25. old.

A Német Szövetségi Köztársaságban a katonák jogállásáról szóló 1956. március 19. napján kihirdetett törvény (*Gesetz über die Rechtsstellung der Soldaten*²⁹, továbbiakban: SG) I. Fejezetének 2. Része szabályozza a hivatásos katonák jogait, illetve kötelezettségeit.

A törvény mindenekelőtt leszögezi, hogy a katonát ugyanazon jogok illetik meg, mint bármely más állampolgárt, azonban ezek korlátozottan érvényesülnek, amennyiben a katonai szolgálat érdeke azt megkívánja.³⁰

Az SG ezt követően a katonák alapvető kötelezéseit tárgyalja, mintegy meghatározva a *Bundeswehr* rendeltetését, illetve a védendő értékeket. Ezek szerint „*a katona kötelessége, hogy*

- *szolgálja a Német Szövetségi Köztársaságot,*
- *bátran védelmezze a német nép jogait és szabadságát, valamint*
- *legyen elkötelezett az Alkotmány által védett demokratikus értékek irányába és őrizze meg azokat.*”³¹

A törvény következő szakaszai a függelmi rend alapjait teremtik meg, amikor szabályozzák az előjáró kötelezéseit, illetve rendelkezési joggal ruházzák fel az alárendeltek tekintetében, egyben meghatározzák az alárendelt engedelmisségi kötelezettségének határait.

„Az előjáró felelősségérzete, illetve példamutatása mintául kell, hogy szolgáljon az állomány számára. Kötelessége a szolgálat felügyelete, az alárendeltjeit illetően pedig felelős a fegyelemért.

A szolgálat által megkívánt célból az előjáró parancsot adhat, amelynek összhangban kell állnia a nemzetközi jog szabályaival és a törvény, valamint a szolgálati szabályzat előírásaival. Parancsaiért felelősséggel tartozik, s ő felel

²⁹ <http://bundesrecht.juris.de/sg/>

³⁰ SG 6. §

³¹ Uo. 7-8. §

azért, hogy megteremtse azokat a körülményeket, amelyek szükségesek a parancs érvényesíthetőségéhez.

A tiszteknek és az altiszteknek, mind a szolgálat ellátása során, mind azon kívül olyan magatartást kell tanúsítaniuk, hogy kiváltsák az alárendeltek bizalmát.”³²

„A katona köteles engedelmeskedni feletteseinek. A legjobb tudása szerint kell eljárnia, hogy a kapott parancs teljes mértékben és a lehető leggyorsabban végrehajtásra kerüljön. Nem kell azonban végrehajtani a kapott parancsot, ha a parancs kiadására nem a szolgálat érdekében kerül sor, vagy annak végrehajtása sértené az emberi méltóságot. Abban az esetben, ha neki fel nem róható okból nem ismerné fel, hogy a kapott parancs végrehajtása eredményeként a fenti jogsérelmek bekövetkezhetnek, akkor szintén mentesül a felelősség alól.

Nem kell végrehajtani továbbá a bűncselekmény elkövetésére vonatkozó parancsot sem. Az ilyen parancs végrehajtása esetén csak abban az esetben tartozik felelősséggel, ha a kapott parancs jogellenességét nyilvánvaló módon fel kellett ismernie.”³³

Az SG 12. §-a a bajtársiasság (*Kameradschaft*), mint a hadsereg egységét biztosító tényező, kiemelt szerepét hangsúlyozza: *„minden katona köteles egymás irányába az elvárható tiszteletet megadni, egymás becsületét, jogait tiszteletben tartani és támogatni a másikat a bajban, illetőleg kimenteni a veszélyből. A bajtársiasság magában foglalja a kölcsönös elismerés, a tisztelet, illetőleg a mások helyzetére való odafigyelés követelményeit is.”*

A törvény következő szakasza előírja, hogy a katonát a szolgálat teljesítése során köti az igazmondási kötelezettség,

³² Uo. 10. §

³³ Uo. 11. §

mindazonáltal jelentés csak abban az esetben követelhető meg tőle, ha a szolgálat érdeke azt megkívánja.³⁴

Témánk szempontjából az SG 15. §-a kiemelt jelentőséggel bír, mert ezen szakasz vonja meg a katonák véleménynyilvánítási szabadságának határait, egyrészt a politikai beszéd, másrészt a magánvélemény kifejtésének joga vonatkozásában.

„A szolgálat ellátása során a katona nem nyilváníthat véleményt, így nem utasíthat el és nem támogathat politikai nézeteket. A szolgálaton kívüli politikai beszéd jogát a törvény nem korlátozza.

A katona nem folytathat politikai tevékenységet a hadseregen belül, nem terjeszthet politikai nézeteket és nem vállalhat politikai tisztséget. Politikai jellegű rendezvényeken tilos az egyenruha viselése.

Az előjárók nem befolyásolhatják az alárendeltek politikai meggyőződését.

A katonai életviszonyokon belül a szólás szabadságának korlátozást kell szenvednie, annak érdekében, hogy a fent körülírt bajtársiasság követelménye érvényesülhessen, vagyis a hadsereg egysége biztosított legyen.”

c.) Az Amerikai Egyesült Államok vonatkozó jogi előírásai

Az Amerikai Egyesült Államok vonatkozó jogforrásai a kontinentális jogrendszerek katalógusszerű szabályozásával szemben, nem törekednek a katonák státuszának mindenre kiterjedő meghatározására, de az egyes törvénycikkek tartalma megvilágítja, hogy a katonák jogainak részleges korlátozása általánosan elfogadott tétel.

Az Amerikai Egyesült Államok Törvénytárának (*US Code*) 10. címe foglalkozik a fegyveres erőkkal (*Armed forces*) kapcsolatos joganyaggal, amelyen belül az „A” alcím tartalmazza

³⁴ Uo. 13. §

az általános katonai joganyagot (*General military law*).³⁵ Ezen belül található az US Code 654. §-a, amely ugyan nem a véleménynyilvánítás szabadságával foglalkozik, de kellő részletességgel tárgyalja a katonai életviszony alapvető jellemzőit.

„Annak érdekében, hogy a katonaság biztosítani tudja legfőbb szerepét, vagyis az ország védelmét, elengedhetetlen, hogy a fegyveres erők tagjai rendkívüli áldozatokat hozzanak, amely magában foglalja azt is, hogy adott esetben életüket is feláldozzák. A katonaság akkor működhet hatékonyan, ha a katonai élet alapvető jellemzői; a kiemelkedő morál, a katonai rend, a fegyelem, valamint a bajtársiasság maradéktalanul érvényesülnek. A harcképesség biztosításának egyik legfontosabb eleme a kölcsönös bizalmon alapuló katonai közösség. Ez jelenti az alapját a csapaterős igénybevételnek, amely sokkal hatékonyabb, mintha ez egyes katonák önállóan harcolnának.

A katonai életviszonyok alapvető eltérés mutatnak a civil élet sajátosságaihoz viszonyítva:

- *a katonai élettel járó rendkívüli felelősség, a szolgálati rend sajátosságai és a katonák közötti egységet megeremlítő bajtársiasság egy speciális közösséget teremt,*
- *a katonai életet pedig sajátos törvények, szabályok, szokások és hagyományok alakítják, melyek között számos előírás korlátozza a viselkedés megszokott formáit oly módon, ahogyan az a magánéletben nem jellemző.*

Ezek a sajátos normák szabályozzák a katonai testületek tagjainak életét attól kezdődően, hogy leteszik a katonai esküjüket, egészen addig, amíg le nem szerelnek. E magatartási szabályok – beleértve a katonai büntetőjog rendelkezéseit is – érvényesülnek a katonai életben, akár a laktanyán, akár azon kívül tartózkodik az egyén, akár szolgálatban van, akár eltávozáson.

³⁵ <http://codes.lp.findlaw.com/uscode/10/A>

A sajátos szabályokra pedig azért van szükség, mert a katonáknak mindenkor készenlétben kell állnia egy, akár az egész világra kiterjedő bevetésre, amely adódik az Amerikai Egyesült Államok által vállalt nemzetközi kötelezettségből.”

Mindezek mellett egyéb rendelkezések szabályozzák a függelmi rend alapjait, így például az US Code 502. §-a, amely – a katonai eskü vonatkozásában – kitér a parancs iránti engedelmesség követelményére is, de a fentiek elég jól megvilágítják az alapjogi korlátozás elfogadott voltát, valamint annak indokait.

Az Amerikai Egyesült Államok törvényei annak a gyakorlatias szemléletnek a jegyében fogantak, miszerint a katonai testületek békében és háborúban egyaránt az általános viszonyoktól eltérő különleges szervezetek, amelyek hatékony működése rugalmas szabályozást kíván.³⁶

d.) Összegzés

A fentiek alapján egyértelműen megállapítható, hogy a nemzetközi, illetve az egyes nemzetek szabályozása megteremtik annak jogi alapját, hogy a katonai testületek állományába tartozó személyek jogai, így a véleménynyilvánítás szabadságának joga is részlegesen korlátozásra kerüljön annak érdekében, hogy a testületek hatékony működése biztosított legyen.

Látható, hogy a német szabályozás nagyfokú hasonlóságot mutat a magyar jogi megoldásokkal, azonban szembeűnő, hogy az SG nem részletezi, hogy mely alapjogok, illetve milyen mértékű korlátozást szenvednek. Egyes vélemények szerint a magyar szabályozás nem elég pontosan körülírt, azonban látható, hogy más jogrendszerek meg sem próbálkoznak minden részletre kiterjedő

³⁶ Vö.: KOVÁCS TAMÁS: *A katonai igazságszolgáltatás szervezeti és eljárásjogi megoldásaival kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok*. In: *Kriminológiai és Kriminálisztikai tanulmányok XXXV. kötet*, Budapest, 1998. 373.

szabályozást adni a katonai életviszonyokra, hiszen az elengedhetetlenül szükséges korlátozás lehetővé tételének általános szabályát a katonai életviszonyok természetéből eredő sajátosságok töltik meg konkrét tartalommal.³⁷ A *US Code* rendelkezései pedig ki sem térnek az egyes alapjogok korlátozhatóságának megengedhetőségére, azonban általános jelleggel leszögezik, hogy *„a katonai testületek tagjának el kell fogadnia a katonai élet sajátosságaiból fakadó, az élet, illetve munkakörülményekben jelentkező korlátozásokat, a gyakran spártai életvitelt, illetve az állandó közösségi lét terheit annak érdekében, hogy a haderő hatékonyan működhessen.”*³⁸

Figyelemre méltó jogi megoldás, mind a német, mind az amerikai szabályozásban a bajtársiasságnak a beemelése a katonai rend alapját képező intézmények közé, amely – többek mellett – alapvető elvárássá teszi a katonák között az egymás iránt tanúsított kölcsönös tiszteletet, ami korlátozza a véleménynyilvánítás szabadságát is.

³⁷ Vö. FAPÁL L. im. 66-67.

³⁸ US Code 654. §